

ПРАВО НА ОBOB'ЯЗKOBY ЧACTKY Y CПAДЩИНИ

Питання, що стосуються спадкування, найбільш актуальні серед відвідувачів державних нотаріальних контор столиці.

Тож, Управління з питань нотаріату ГТУЮ у місті Києві надає консультацію щодо права на обов'язкову частину у спадщині.

Розподіляючи за заповітом майно між спадкоємцями за законом, залишаючи майно одному чи кільком із них, позбавляючи права на спадкування одного чи всіх спадкоємців за законом, заповідаючи своє майно будь-яким особам, в тому числі стороннім, заповідач не має права позбавити права на спадкування тих своїх спадкоємців, для яких законом встановлена обов'язкова частка. Такими спадкоємцями є неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкодавця. Це найближчі до нього особи, котрі незалежно від змісту заповіту, мають право вимагати, щоб їм була залишена зі спадщини половина їх законної частки. Неповнолітніми є особи, що не досягли вісімнадцяти років. Непрацездатними вважаються жінки, що досягли 55 років та чоловіки 60 років; інваліди I,II,III груп, незалежно від того, чи призначена їм пенсія. Спадкоємці інших черг навіть за відсутності спадкоємців першої черги, а також внуки та правнуки спадкодавця право на обов'язкову частку не мають.

Обов'язкова частка виділяється у тому разі, якщо порушуються права такого спадкоємця: він не зазначений у заповіті або йому заповідана частка, що є меншою від обов'язкової.

Стаття 1241. Право на обов'язкову частку у спадщині

1. Неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка).

Розмір обов'язкової частки у спадщині може бути зменшений судом з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення.

2. До обов'язкової частки у спадщині зараховується вартість речей звичайної домашньої обстановки та вжитку, вартість заповідального відказу, встановленого на користь особи, яка має право на обов'язкову частку, а також вартість інших речей та майнових прав, які перейшли до неї як до спадкоємця.

3. Будь-які обмеження та обтяження, встановлені у заповіті для спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині, дійсні лише щодо тієї частини спадщини, яка перевищує його обов'язкову частку.

Спадкоємці, які мають право на обов'язкову частку, незалежно від змісту заповіту, отримують половину частки, яка б належала кожному з них при спадкуванні за законом. При визначенні розміру обов'язкової частки в спадщині враховуються всі спадкоємці за законом, які б спадкували, якби такий порядок не був змінений заповітом. При цьому враховується вартість речей звичайної домашньої обстановки та вжитку, вартість заповідального відказу, встановленого на користь особи, яка має право на обов'язкову частку, а також вартість інших речей та прав, які перейшли до неї як до спадкоємця.

Якщо спадкоємцю, який має право на обов'язкову частку, в майні спадкодавця припадає частка, рівна обов'язковій або більша, то правила цієї статті не застосовуються.

Тоді, коли заповідана частина майна, обов'язкова частка вираховується, виходячи з вартості всього спадкового майна, але виділяється такому спадкоємцеві з тієї частини майна, яке не охоплено заповітом, а залишена частина такого майна розподіляється між рештою спадкоємців за законом. Якщо такого майна недостатньо, тоді суми можуть бути утримані із частини майна, що заповідано.

Право на отримання обов'язкової частки не може бути поставлене в залежність від згоди інших спадкоємців. Однак якщо інші спадкоємці заперечують проти видачі свідоцтва про право на спадщину на обов'язкову частку, то з відповідним позовом вони мають право звернутися до суду. Встановлений законом розмір обов'язкової частки може бути зменшений тільки в судовому порядку за позовом зацікавленої особи на підставі урахування відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, які існували за життя останнього, а також інших обставин, які мають істотне значення, наприклад, врахування в деяких випадках і майнового стану особи, що отримує спадщину тощо.

Якщо заповідачем для спадкоємця, що має право на обов'язкову частку, в заповіті встановлені обмеження та обтяження, зокрема виплата боргу, то вони є дійсними лише в тій частині, яка перевищує його обов'язкову частку.

Виходячи зі змісту ст. 202 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) — **заповіт** за своєю правовою природою є одностороннім правочином — дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. У наступній ст. 203 ЦК зазначено: правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей. Цивільним законодавством гарантовано власнику на свій розсуд володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном, але водночас і встановлено певні обмеження щодо права розпоряджатися своєю власністю, тобто визначено обмеження волі заповідача, шляхом установлення права окремої категорії осіб на **обов'язкову частку у спадщині**.

Відповідно до ст. 69 Закону України «Про нотаріат», п.п. 5.5 п. 5 глави 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України нотаріус в обов'язковому порядку при видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом перевіряє коло осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

Право на обов'язкову частку у спадщині не залежить від згоди інших спадкоємців, волі спадкодавця та не пов'язане зі спільним проживанням спадкодавця й осіб, які мають право на обов'язкову частку. Право на обов'язкову частку у спадщині має **особистий характерта не може переходити в порядку спадкової трансмісії**. Коло спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, визначається на день відкриття спадщини. Нотаріус має пояснити спадкоємцю, який має право на обов'язкову частку у спадщині, його право на одержання належної частки спадщини.

1. Але хто ж ці наші «улюблені», забезпечені законом, обов'язкові спадкоємці?

Відповідно до ч. 1 ст. 1241 ЦК малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки **спадкують**, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка).

У ст. 6 Сімейного кодексу України (далі — СК) зазначено, що **малолітньою** вважається дитина до досягнення нею **чотирнадцяти років**. **Неповнолітньою** вважається дитина у віці від **чотирнадцяти до вісімнадцяти років**.

Якщо неповнолітня особа набуває повної цивільної дієздатності (у разі реєстрації шлюбу особи, яка не досягла повноліття, або у випадку, якщо особа, яка досягла шістнадцяти років, працює за трудовим договором, а також якщо неповнолітня особа записана матір'ю або батьком дитини), вона також зберігає за собою право на обов'язкову частку.

Якщо з малолітніми та неповнолітніми дітьми спадкодавця не виникає жодних зауважень, то на практиці часто у нотаріуса може постати питання, кого ж необхідно віднести до непрацездатних.

Крапку в цьому питанні остаточно поставило офіційне тлумачення положення ч. 1 ст. 1241 ЦК щодо права повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця на обов'язкову частку у спадщині, викладене в рішенні Конституційного Суду України від 11.02.2014 № 1-рп/2014 (справа № 1-1/2014). Зупинимось на цьому рішенні і вибірково його процитуємо:

«...Перелік осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, встановлений Цивільним кодексом України, є вичерпним і дає підстави віднести цих осіб до членів сім'ї чи найближчих родичів спадкодавця».

Конституційний Суд України, розкриваючи зміст поняття **«повнолітні непрацездатні діти»**, що використовується в абз.1 ч. 1 ст. 1241 ЦК щодо права на обов'язкову частку у спадщині, ґрунтується на положеннях ч.3 ст. 75 СК, який відносить до категорії «непрацездатні» **інвалідів I, II та III групи**, а також **пенсійного законодавства** та законів України, які регулюють соціальне страхування і визначають поняття «непрацездатний».

Непрацездатним вважається той із подружжя, який досяг пенсійного віку, встановленого законом, або є інвалідом I, II чи III групи. Так, згідно з ч. 4 ст. 1 Закону України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 № 966-XIV, з наступними змінами, до осіб, які втратили працездатність, відносяться **особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку**, особи, які досягли пенсійного віку, що дає право на призначення пенсії на пільгових умовах, та **непрацюючі особи, визнані інвалідами в установленому порядку**.

Абзац 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 за № 1058-IV, з наступними змінами, визначає: **непрацездатні громадяни — особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку або визнані інвалідами**, у тому числі діти-інваліди, а також **особи, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника** відповідно до цього Закону.

«Враховуючи викладене та керуючись ..., Конституційний Суд України **вирішив:**

В аспекті конституційного звернення положення ч. 1 ст. 1241 Цивільного кодексу України щодо права повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця на обов'язкову частку у спадщині необхідно розуміти так, що таке право мають, зокрема, **повнолітні діти спадкодавця, визнані інвалідами в установленому законом порядку, незалежно від групи інвалідності.** Рішення Конституційного Суду України є **обов'язковим** до виконання на території України, остаточною і не може бути оскаржене».

Колегам також варто врахувати у своїй роботі, що у разі, якщо особа досягла пенсійного віку, але продовжує трудову діяльність, вона не позбавляється права на обов'язкову частку у спадщині. У осіб, які не досягли встановленого чинним законодавством пенсійного віку, але які мають право на отримання пенсії на пільгових підставах, право на обов'язкову частку у спадщині не виникає.

Якщо нотаріус все ж таки визначив коло осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, йому до спадкової справи необхідно додати документальні докази, які підтверджують вищевказаний факт.

Відповідно до п. 5 глави 3 розділу I Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України особа віком до 16 років встановлюється за свідоцтвом про народження, за умови підтвердження батьками (одним із них), що ця особа є їх дитиною. До цієї категорії можна віднести і неповнолітніх осіб.

Непрацездатність підтверджується: пенсійним посвідченням (у разі коли особа досягла пенсійного віку, встановленого чинним законодавством України) або довідкою МСЕК про надання фізичній особі статусу інваліда будь-якої групи.

5 Київська державна нотаріальна контора

Використана література:

- *Мего-Інфо_юридична Бібліотека № 1*
- <http://yurradnik.com.ua/stati/hto-taki-obov-yazkovi-spadkoyemtsi-i-yaki-u-nih-prava//>